

**X. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
Kolozsvár, 2007. május 26-27.**

*A nagykárolyi Kalazanci Szent József piarista templom
építéstörténete*

Témavezető:

Kovács Zsolt egyetemi tanársegéd
BBTE, Történelem- Filozófia Kar
Művészettörténet Tanszék

Szerző:

Bara Júlia
BBTE, Történelem- Filozófia Kar
Történelem- Művészettörténet Szak

Tartalomjegyzék

1. A Károlyi család és Nagykároly	3
2. A Kalazanci Szent József templom építésének előzményei	4
2.1. A Mindenszentek tiszteletére felszentelt(régi) templom	4
2.2. A svábok betelepítése és a piaristák letelepedése Nagykárolyban	7
3. A Kalazanci Szent József nevét viselő piarista(új) templom.....	10
3.1. Az építés körülményei	10
3.2. A tervező és az építőmester	12
3.3. A piarista templom építésének menete	16
3.3.1. Az építkezések előkészítése(1768)	16
3.3.2. Az építkezés kezdete (1769).....	19
3.3.3. Az 1770– 1772 közötti építkezések.....	20
3.3.4. Az építkezés folytatása. Az 1773– 1777 közötti munkálatok.....	21
3.3.5. A templom építésének befejezése(1778- 1779) és a templom felszentelése ..	22
4. Az 1834-es földrengés utáni helyreállítási munkálatok(1857- 1861).....	24
Bibliográfia	27
Függelék.....	36

Dolgozatomban a nagykárolyi Kalazanci Szent József piarista templom építéstörténetét szeretném bemutatni. Annak ellenére, hogy a partiumi későbarokk egyházi építészet egyik jelentős példájáról van szó, az eddig megjelent szakirodalom egyáltalán nem tulajdonít neki nagy jelentőséget. Ezzel a témával nagyon kevesen és csak érintőlegesen foglalkoztak, ezért a dolgozatomban felvázolt építéstörténet bemutatása nagyrészt levéltári forrásokra alapszik.

A templom építéstörténetében tulajdonképpen két korszakot különíthetünk el. Az első korszakot képezi magának templomnak a felépítése a Károlyi család támogatásával 1769 és 1779 között, Franz Rosenstingl bécsi építész tervei alapján. A második periódushoz az 1857 és 1860 közötti Ybl Miklós által vezetett restaurálási, átalakítási munkálatok tartoznak.

Dolgozatomban az első építési korszakra helyezném a hangsúlyt, viszont szükségesnek látom röviden bemutatni az Ybl- féle munkálatokat is, hiszen ez utóbbi is meghatározza a mai templom arculatát is.

1. A Károlyi család és Nagykároly

Nagykároly a mai Szatmár megye második legnagyobb városa, a megye délnyugati részén terül el. A város alapítói a honfoglaló Kaplony nemzetségből származó Károlyiak voltak. A XVIII. századtól 1876-ig Szatmár megye székhelye, a Károlyi család kiterjedt birtokainak uradalmi központja volt. A család mindvégig meghatározó szerepet játszott a vidék életében, az ő támogatásukkal épült fel Nagykárolyban a kastély, a kastély kápolnája(XVII. század), a Szentháromság kápolna (XIII. század), a ferencesek kaplonyi temploma(1719), a nagykárolyi református templom, illetve a piarista templom és a hozzátartozó kolostor épülete is.

2. A Kalazanci Szent József templom építésének előzményei

2.1.A Mindenszentek tiszteletére felszentelt(régi) templom

A Kalazanci Szent József nevét viselő piarista templom nem a város első temploma. A károlyi templomról már 1264-ben értesülésünk, ez a templom minden valószínűség szerint plébániatemplom volt, de nincs biztos információnk róla.

Az 1330, 1337-es pápai tizedjegyzékben szerepel a nagykárolyi templom, illetve annak Pál nevű plébánosa. A *Codex Diplomaticus Comitum Károlyi* 1349-ben egy bizonyos István nevű papot említ meg a nagykárolyi plébániáról (*Stephanus Sacerdos parochialis de Carol*), majd 1414-ben megnevezi a Mindenszentek tiszteletére felszentelt templomot és ennek plébánosát és kiskáptalanját.¹

Ezt a templomot egészen a reformációig a katolikusok bírták. Ekkor Károlyi Mihály még gyerekkorában áttér a református vallásra, és a katolikus templom is a reformátusok birtokába kerül.² Később Károlyi Mihály visszakeresztelkedik, de a templomot nem sikerül visszaszereznie, a reformátusok használják 170 éven át (1723-ig). Károlyi saját szükségletére a várban épített egy kápolnát.

A XVIII. század elején, a katolikus svábok betelepítésével megnő az igény, hogy a városban katolikus templom is legyen. Károlyi Sándor (1732– 1791), Károlyi Mihály unokája volt az aki a katolikus hit védelmére kelt. Először 1699-ben egy kápolnát építtetett a Szentháromság tiszteletére(a Lyukashalmon, a Nagykárolyból Gencs fele vezető út mellett)³, majd 1723-ban arra hivatkozva, hogy megboldogult nagyatyját, Károlyi Mihályt oda temették, visszakérte a Mindenszentek tiszteletére felszentelt templomot. A reformátusoktól visszaszerzett templomot 1723. november 1-én rekonziliálták.

A budapesti Magyar Országos Levéltárban megtalálható Károlyi Sándor (biztosító) levele 1723-ból, a nagykárolyi kálvinisták részére, az ősi templom visszavétele alkalmából.⁴ Ebben megindokolja, hogy miért igényeli vissza a kálvinistáktól a templomot, ugyankor

---

¹ Vanke, II. 22. /Schemat. Dioec. Szathm. 1864, 118– 119

² Hist. Domus I. 13.

³ Historia Domus I. 160.

⁴ Károlyi lvt P392. 122 Lad, 366

kijelöl egy telket a régi katolikus templommal szemben, ahol megígéri, hogy imaházat épített számukra.⁵

Amíg az új templom elkészült a reformátusok és a katolikusok közösen használták a templomot. A piaristák letelepedéséig a templom gondjait a kaplonyi ferencesekre bízta. A régi templomról kevés adat maradt fenn, néhány írott forrás alapján tudunk többet róla⁶.

A régi templom kapcsán két jelentős forrás maradt fenn. Az egyik a Révai Miklós által készített alaprajz a piarista régi és új templomról, a rendházzól, az iskoláról és más szomszédos épületekről.⁷

Révai 1773–74-ben Nagykárolyban bölcseletet tanult, majd 1775-ben ugyanitt a grammatikai osztályokban tanított. Jó kapcsolatban volt gróf Károlyi Antallal, akinek támogatásával 1777-ben Bécsbe ment, ahol rajzot és műépítészetet tanult. Nem tudjuk pontosan, hogy rajza mikor készülhetett, de nemsokkal az új templom felépítése után és a régi lebontása előtt. Lehetséges Révai bécsi tanulmányainak befejezése, 1777 után, de mindenképp 1788 előtt, amikor ugyanis megkezdődött e régi templom lebontása.

Az általa készített rajz gyakorlott, az építészetben jártas kézre vall. A meglévő épületek alaprajzait tünteti fel rajzán. Megfigyelhetjük rajta nyugati oldalán toronnyal, keleti részén apszissal záródó kisebb méretű, csarnoktemplomot, s az ennek déli falához csatlakozó rendház épületet(melynek alapkövét 1724-ben tették le és egészen az 1834-es földrengésig fennállt). Ez mai templomtól délkeletre helyezkedett el.

Egy másik fontos forrás szintén egy XVIII. századi rajz a nagykárolyi Mindenszentek plébániatemplom és az első piarista rendház délnyugati sarkáról. Készítőjét nem ismerjük, az eredeti színezett példányt a Károlyi család levéltárában őrzik.⁸ (Lásd. 2 melléklet). Ezen a rajzon megfigyelhető, hogy a rendház kapcsolatban állott a templom nyugati részével, fala a torony falához csatlakozott. A rajzon a régi templom déli homlokzatát látjuk. A falakat félköríves záródású ablakok illetve támpillérek tagolják. Ezen a képen jól látszik, hogy a szentély fala alacsonyabb, mint a

---

⁵ Károlyi Sándor levele 1723-ból a nagykárolyi kálvinistáknak az ősi templom visszavétele alkalmából(P. 367) , Providencia Dei, 60.

⁶ Lásd. Hist. Domus, Lib. Resign.

⁷ MOL, T20, 81.

⁸ Ennek másolata megtalálható a Piarista Központi Levéltárban. A másolatot 1892-ben Meinig Artúr készítette az eredeti példányról. (Ms., Ser. alt., Vanke József kéziratai a nagykárolyi rendház történetéről [N 832/1])

hajó falai, a hajó déli falához egy kisebb építmény csatlakozik, mely talán egy bejáratot rejt magába.

Az írott források közül fontosak a régi templomról szóló adatok tekintetében korabeli vizitációs jegyzőkönyvek és a rendház Historia Domusa. A templom elhelyezkedését tekintve a Historia Domus I. kötetének 105- 106 lapja tartalmaz információkat. Ezt felhasználva Vanke⁹ így fogalmaz: *„ állott a jelenlegi(1891) kegyesrendi társháznak homlokzati vonalán és hosszában néhány ölnyire nyugati irányban a mostani társház bejáratától(porta) annak majdnem keleti sarkáig terjedt. Hossza 11, ½ öl, szélessége ,4 1/3 öl volt. Szentélye keletre nézett és valamivel nagyobb távolságra esett a jelenlegi(1891) magtártól, mint ettől a mostani társház emeleti részének keleti oldalfala. Kőből épült tornya a mostani porta közelében nyugatra emelkedett, rakatta Gróf Károlyi Sándor a kálvinistáktól visszavett roskadozó helyett¹⁰*

Károlyi Sándor a visszaszerzett templomot felújította, nyugati bejáratú tornyát újraépítette. A rajz is azt sejteti, hogy a torony, illetve a rendház későbbi, 1723 utáni épület, mint a templom, és utólag alakították úgy át, hogy kapcsolatban legyen(talán a nyugati tornyon keresztül?)a templommal.

A Historia Domus tudósít arról is, hogy ugyanekkor újraboltozták a templom szentélyét is, a hajó fölötti deszkamennyezet azonban megmaradt.¹¹

Az 1748-as vizitáció elárulja, hogy a régi templomnak három oltára volt, a főoltár a Mindenszentek tiszteltére volt állítva, míg a mellékoltárok a Szentcsaládot illetve a Szentháromságot ábrázolták. A templomban volt még egy szószék és egy kisebb orgona is. Állítólag két karzata volt, egy régi és egy új. Ez utóbbiról a rendház emeleti folyosójára ajtó nyílt.¹² A templom falain konzolokra helyezett faszobrok voltak láthatóak, a szószék fölött a Boldogságos Szűz, vele szemben Szent Józsefé, a templom északi oldalán található sekrestye ajtaja fölött egy angyalé¹³.

Az új templom építése után a régi templom elveszti jelentőségét, méretei miatt nem felelt meg funkcióinak. A Historia Domus megemlíti, hogy bizonyos Rozenfeld András nevű

---

⁹ Vanke József piarista szerzetes Nagykárolyban, a XIX. század második felében. Több kézírata maradt fenn a nagykárolyi piaristákkal kapcsolatban. Ezeket a Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában őrzik.

¹⁰ Vanke kézirat II. 27. Hist. Domus I. 105- 106.

¹¹ Vanke II. 27

¹² Liber I. Resign. 55./ Vanke II. 29.

¹³ Liber I. Resignat, 128.

királyi biztos először megpróbálta megszerezni a lutheránusoknak a templomot, majd raktárhelységnek akarta átalakítani.¹⁴

A fennmaradt írásos emlékek szerint 1788-tól megkezdődött a templom lebontása. Ebben az évben szétszedik a szentély fölött levő tetőzetet, majd a rá következő évben a templom hajója feletti tetőt. 1789 szeptember végén megkezdték lebontani a templom falait is. 1790-ben lebontják a templom tornyát is a társház emeleti magasságáig. A torony megmaradt falaiból egy lakóhelyiséget alakítottak ki.¹⁵ A kriptában őrzött síremlékeket(köztük Károlyi Mihály és nejének síremlékét) átszállították Kaplonyba.¹⁶

2.2. A svábok betelepítése és a piaristák letelepedése Nagykárolyban

A svábokat 1712-vel kezdődően szintén Károlyi Sándor telepítette be Nagykárolyba Württemberg, Ravensburg, Biberach, Schwarzwald és Blazewitz környékéről, jelentősen megnövelve a katolikus lakosság számát.¹⁷ Az utolsó 45 sváb család 1774-ben települ a városba. 1712 és 1774 között összesen 466 sváb család érkezik Nagykárolyba.¹⁸

A svábok betelepítésének főleg gazdasági okai voltak (a törökök, kuruc- labanc harcok, pestisjárvány, természeti katasztrófák megtizedelték a lakosságot), de a grófnak egy másik jelentős szándéka is volt a telepítéssel, éspedig a katolikus vallás megerősítése a vidéken. Ez tűnik ki feleségének 1712 június 16-án Pozsonyból írt leveléből is¹⁹: „*Meglátod szívem mint inplantálom ezen praetextussal az religiót azon földre.*”

A betelepült svábokon kívül német iparosokat is betelepítettek a vár szükségleteinek ellátására.

Nagykárolyban, a grófi családon kívül, a svábok érkezése előtt a katolikusok száma nem érte el a 10-et. 1748-ban a nagykárolyi levéltárban levő iratok szerint²⁰ a grófi udvaron kívül(25 személy) Nagykárolyban volt 48 magyar, 40 iparos és 54 sváb és más

---

¹⁴ Hist. Domus I. 101.

¹⁵ Hist. Domus I., 117.

¹⁶ Vanke II. 31./ Hist. Domus I. 105- 106.

¹⁷ Szatmár vármegye monográfiája, 171. o.

¹⁸ Nagy László: Carei- Nagykároly- Grosskarol. (Fényk: Murvai György), 2002. 12. o.

¹⁹ idézi Éble Gábor, 36 lap

²⁰ Visitatione Can. Ep. 1748

nemzetségű család. 1758-ban(10 év múlva) már a 69 magyar mellett 180 sváb lakos volt számontartva.

A bevándorolt sváboknak a Károlyi család nem csak otthont és megélhetést biztosított, hanem templomról is gondoskodott számukra, visszaszerezve a reformátusoktól a Mindenszentek templomát.

Annak terve, hogy piarista szerzeteseket hívjon Nagykárolyba már 1719-ben megszületett, ezt bizonyítja gróf Károlyi Sándor levele a piarista rend provinciálisához, Zajkányi Lénárthoz(Kelt Nagykároly, 1719 november 27 - másolat a károlyi plébánia levéltárban): „ *ha effectuálhatom, hogy az itt leveo Parochiát Kegyelmetek Sz. Szerzetire rezolválja (az egri püspök), és az adversa félynek helyette, valamely sinagogát nyers téglából megenged fel állíttatnom. Tehát ha Kegyelmetek Sz. Szerzete is reá accedál, azon leszünk, ide conferálnók, és ahoz magam ugyananyi capitálisnak interessére fundust assignálnván...*²¹ A levélben említett engedélyt az 1722-es pozsonyi diéta után szerezte meg Károlyi Sándor gróf Erdődy Gábor egri püspöktől.

A piarista rendet az 1725-ös, 102- es számú törvénycikk honosította meg Magyarországon. Templomok, kolostorok épültek országszerte, hogy a rendnek két fő törekvése - az ifjúság oktatása és a protestáns tömegek katolikus hitre térítése – megvalósuljon: Veszprém(1711), Kecskemét(1714), Vác(1714), Budapest(1717), Debrecen(1719), Szeged(1720), Korpona(1720), Nagykároly(1725), Tokaj(1727), Rózsahegy(1727), Máramarossziget(1730), Magyaróvár(1739), Kisszeben(1739), stb.²² A piaristáknak a katolicizmus megerősítése mellett fontos kulturális szerepük is volt.

Károlyi 1722. ó május 27-én Bátorkesziből feleségének, Barkóczy Krisztinának írt levele már arról tudósít, hogy a nagykárolyi piarista rendház számára 200.000 téglavetését s a kőhordást már elrendelte, s a jövő tavasszal az „ *ujvári kőmives mesterrel*” az építéshez hozzáfogat.²³

A megtelepítendő piaristák számára 1724. április 27-én tették le a rendháznak alapkövét, a Mindenszentek templomának szomszédságában.²⁴

---

²¹ Idézi: Vénig[Zernye] József: *A piaristák működése Nagykárolyban a XVIII. században*. Kolozsvár, 1935.(Teológiai doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Könyvtára, 1935/ 9), 7 o.

²² Uo: 11 o.

²³ Éble Gábor: *Károlyi Ferencz és kora 1705- 1758. 148o./ 7o. Vénig*.

²⁴ Liber I. Resignat. 12 l.

Károlyi Sándor 1724. április 27.- én tette le a piarista kollégium alapkövét is.

Az alapítólevelet 1725. július 29.- én írta alá. Az alapítólevélben Károlyi Sándor leírja azokat az okokat, melyekért behozatta a piaristákat „*férfiakat gyűjtsék össze, kik a keresztény tökéletességre egyesülve erkölcsiekkel és példájukkal a népet vezessék, valamint a gyengébb ifjúság elméjét tudománnyal és ismeretekkel műveljék, és őket az evangéliumi igazságokkal egyező tanulmányok által a mennybe vezető útra megtanítsák*” [...] „*az én lakóhelyemen, dicső Szatmár vármegyébe bekebelezett Nagykároly mezővárosban a Mindenszentek tiszteletére emelt egyházba nem csak befogadni, hanem tehetségem szerint bizonyos alapítvánnyal is biztosítani elhatároztam*”²⁵. Az alapítólevél további részében azokat a terheket olvashatjuk, melyeket ő családja nevében is felvállalt a piaristák támogatására.

A nagykárolyi kegyesrend anyagi viszonyait két oklevél állapította meg, melyeket Károlyi Sándor egyidejűleg bocsátott ki 1725. július 29.-én. Ezt aláírta Károlyi Sándor, a rend képviselőjeként Kubránszky László és Zajkányi Lénárd tartományfőnök. ²⁶ Ezek olyan oklevelek, szerződések melyek felsorolják mindazokat a javadalmakat, melyekben a Károlyi család a rendet részesíti. Ezekben Károlyi Sándor kötelezi magát és utódait, hogy a megfelelő épületekről, mint templom, kollégium, iskola gondoskodik a kegyesrend számára, különböző javadalmakban(földterületekben) részesíti, sőt a rend tagjait saját költségén el is tartja, a kollégiumot és iskolát a szükséges ingóságokkal ellátja, a könyvtár számára könyveket fog beszerezni. Ugyanakkor felsorolja azokat a kötelezettségeket is, melyeknek a rend cserébe eleget kell tegyen. Károlyi 20.000 rajnai forintot helyezett letétbe, ennek 6% (1200 forint)kamatát évente megkapta a rendház. Ezt bizonyítja az 1747-es *Status Domus Magno- Caroliensis* is. Később ezt még kiegészítette 360 forinttal.²⁷

Amikor a kollégium készen volt, megérkezett gróf mogyorókeréki Erdődy Antal Gábor egri püspök engedélye, miszerint a piaristák letelepedhetnek Nagykárolyban,²⁸ majd Károlyi Sándor kieszközölte a királyi jóváhagyást is.

---

²⁵ Az oklevél magyar nyelvű fordítása szerint, melyet a nagykárolyi levéltárban őriznek.

²⁶ Asztalos György: Nagy Károly rendezett tanácsú város története 1848-ig . Reprintkiadás. Budapest, 2004. 13o.

²⁷ Vénig, 45o.

²⁸ Kelt.1726, az eredeti irat másolata Nagykárolyban, Károlyi Sándor hitelesítésével.

1727-re készen áll a kollégium, s október 17-én Bencsik Gábor superior vezetésével beköltözik ideiglenes lakásába az első 12 piarista.²⁹

Ekkor még a rendház kelet fele eső része nem készült el.

3. A Kalazanci Szent József nevét viselő piarista(új) templom

3.1. Az építés körülményei

Mint már dolgozatomban első részében is említettem a piaristák betelepülésekor a Mindenszentek tiszteletére felszentelt templom már a katolikusoké volt. A piaristák megérkezése után Károlyi Sándor a plébánia igazgatását is a piaristákra bízta.³⁰ Rövid időn belül azonban ez a templom túl kicsinek bizonyult és szükségessé vált egy nagyobb méretű templom felépítése. Az új templom a XIII- XIV. században épült templom szomszédságában épült fel, tőle észak-nyugati irányban(Lásd 1. sz. melléklet).

A szájhagyomány szerint Károlyi Antal annak tiszteletére emelte az új templomot, mert 1766-ban, tíz év gyermektelen házasság után, fia született. Ezt a grófi család Kalazanci Szent József közbenjárásának tulajdonította, akinek szentté avatását 1768 augusztus végén három napos ünnepi rendezvény keretében ünnepelte Nagykároly katolikus lakossága.³¹ Ezért adta Károlyi Sándor fiának a szent nevét, ugyankkor elhatározta, hogy templomot emeltet a tiszteletére.³² Az alapkö mellé helyezett oklevél is ezt az indítékot erősíti meg. Vanke József kéziratai szerint emellett az új templom építésének másik fő oka a katolikus hívők számbeli megnövekedése. Szerinte a régi templomba, kis méretei miatt(„ *belső hosszúsága 11, 1/5 öl, szélessége 4, 1/5 öl volt*”³³) nem fértek be a hívők nagyobb ünnepekkor.

Az új templom alapkövét gróf Eszterházy Károly egri püspök rakta le az apszis közepén 1769. május 11-én, a Pnyáczy Julián kegyesrendi házfőnök által celebrált

---

²⁹ Vanke II. 26 o. Asztalos György szerint egy négy tagból álló „piarista család” jött elsőként Nagykárolyba 1727. október 17-én. Kezdetben ideiglenes lakásukban laktak, ahonnan december 11- én már be tudtak költözni az újonnan felépült tárházba. (Im,1950.) Ezt az adatot erősíti meg a Historia Domus is, I. 2o.

³⁰ Asztalos György: Nagy Károly rendezett tanácsú város története 1848-ig . Reprintkiadás. Budapest, 2004. 13o.

³¹ Vanke József kéziratai(1890- 1892: MPRKL, Ser. alt.), 1o. / az alapkö mellé helyezett oklevél szerint/ Historia Domus I. 12.

³² Historia Domus. I. 25o.

³³ Lieber I. Resignat, 3-4

ünnepélyes szertartás keretében.³⁴ Az alapító az alapkőbe arany- és ezüst pénzeket helyezett el, és egy két láb hosszú, egy láb széles aranyozott réztáblára vésett latin emléktáblát valamint ennek papírra írt és ólomlemezbe zárt magyar és német nyelvű változatait, melyeket előbb felolvastak az összegyűlt népnek. A felirat magyar nyelvű fordítása:³⁵

*„A Fölséges Ur Istennek Ditsőségére
És az Áitatos Iskolák Fundatorának
Kalazanti Szent Jósefnek
Emlékezetére
Maga és Régi Nagyméltóságú nemzetsége
Nagy- károly mező Várossában
Hálaadó Szívének
És a Szentekhez viseltető Tiszteletének
Örök Bizonyosága Jelére
Az Istenes Életre Tanító Iskolák Szerzetének
És a nagy- károlyi nép Buzgóságának alkalmatosságára
Egyházat akarván építeni
A nagy méltóságú, Nagyságos Ur
Nagy- károlyi Gróf Károlyi Antal[...]
Méltóságos Báró Harrukker Josefa
Asszonnyal
Tiz Esztendei Házasságok után
A mennyei Kegyelemtől Buzgó Óhajtással kívánt
Fiu magzatot nyervén
Nagy- károlyi Károlyi Józsefet. [...]³⁶*

Az alapkő elhelyezését követően három nyelven mondott szentmisét tartottak. Ezt követően kezdődtek meg az építkezések.

---

³⁴ Historia Domus I, 26 o. primus lapis quadratus[...]in medio muri sanctuarii depositus est.

³⁵ Vénig, 141. o., Vanke József I. 2, Historia Domus I. 26o.

³⁶ A plébánián őrzött irat valamint a Historia Domus I. 26- 27o. alapján

3.2. A tervező és az építőmester

A templommal foglalkozó szakirodalom nagy hiányosságokat mutat a tervező és az építőmester kilétének tisztázásában. Úgy tűnik, hogy a szerzők egymástól veszik át az erre vonatkozó adatokat, legtöbbször nem nevezik meg a forrásokat, mely alapján ezeket a következtetéseket levonják. Általánosan elfogadják, hogy a templom tervezője egy bizonyos Rosenstingl nevű bécsi építész, míg a kivitelező Sieber Ferenc nagykárolyi építész. Nem derül ki például ezekből az, amiről a levéltári források árulkodnak, hogy a templom építésénél két kivitelező építész dolgozik, apa és fia, id. Sieber Ferenc és fia Sieber Xavér Ferenc. Általánosságban elmondható, hogy nem tulajdonítanak különösebb művészettörténeti jelentőséget a templomnak, az építkezések körülményeivel vagy a mesterek kapcsán felmerülő kérdések tisztázásával csak érintőlegesen foglalkoznak.

Rosenstinglnek, annak ellenére, hogy ismert bécsi építész volt, a szakirodalom nem tulajdonított ennek különösebb jelentőséget, sőt az általa tervezett nagykárolyi piarista templom szinte jelentéktelennek van feltüntetve. A Károlyi család volt Rosenstingl egyetlen magyarországi, főúri megbízója, jelentős vagyonnal rendelkezett, ami lehetővé tette, hogy bécsi építészeket bízott meg különböző építkezések vezetésével. A szakirodalom több helyen megemlíti, hogy a károlyi uradalomban valóságos építési iroda működött, a grófi család olyan jeles építészeket bízott meg, mint Bitthausen József, Franz Anton Pilgram, Hillebrandt (a magyar kamara főépítésze).³⁷

Károlyi Antal valamikor 1755 körül kerülhetett kapcsolatba Rosenstingl-lel. Nem valószínű, hogy a megbízó figyelmét Rosenstingl korábbi magyarországi tevékenysége kellene fel, valószínűbbnek tűnik, hogy Bécsben ismerhette meg őt, ahol a betöltött tisztségei miatt (altábornagy (1766), titkos tanácsos, 1787-től táborszernagy, királyi főasztalnokmester, a bécsi magyar testőrség kapitánya) több időt töltött. Rosenstingl akadémiai tanárként elismert építész volt a bécsi katonai körökben, egyik kortársa, mint az egyik legjobb építész jellemezte.³⁸

---

³⁷ uo. Valamint: Voit Pál: *Beszámoló az Országos Műemlékvédelmi felügyelőség távlati kutatási tervéhez kapcsolódó levéltári munkáról*. In: *Magyar Műemlékvédelem*, 1959- 60, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

³⁸ Fatsar Kristóf: Franz Rosentigl kerttervezői tevékenysége Károlyi Antal szolgálatában. In: *Ars Hungarica* 27. 1999. 2. 305o.

Károlyi Antal 1757-ben kötött esküvője után határozhatta el, hogy nagykárolyi kastélyát átépítteti. Ekkor készítette Rosenstingl a nagyszabású átalakítási tervét. A rajz kísérszövege leírja, hogy a kastély átlósan elhelyezett, kétszeresen megtört szárnyaival a kiterjesztett szárnyú repülő sast, a Károlyiak címerállatát jelképezi. A tervrajzok egyikét Rosenstingl szignálta is „Opera Francisci Rosenstigel”.³⁹ A nagykárolyi kastély terve mellett a témával nemrég foglalkozó Fatsar Kristóf a pesti és a derekegyházi kastélyhoz készített tervrajzokat is Rosenstinglnek tulajdonítja. Egyéb fontos megbízásai a nagykárolyi megyeháza, iskola, a piarista rendház tervrajzainak elkészítése, melyeket ma szintén a Károlyi levéltár őriz.

A nagykárolyi piarista templomhoz az alaprajzon kívül több rajzot készít. Valószínű, hogy Bécsből először elküldte az építendő templom alaprajzát, majd a jelenleg a nagykárolyi plébánia levéltárában őrzött, a templomról készített madártávlati rajzot (lásd 3. melléklet), majd az építkezések megkezdése után elkészítette azokat a részletrajzokat, melyek a kivitelező munkáját megkönnyítették és melyeket ma szintén a Károlyi család levéltárában őriznek.⁴⁰

Mindegyik terv ceruzával rajzolt, halványan lavírozott rózsaszínnel színezett. Egyik fő jellemzőjük, hogy mivel meghagyja a szerkesztési vonalakat nyomon követhetjük rajtuk a körök, háromszögek, négyzetek segítségével történő szerkesztést, így könnyebben megértjük az épület bizonyos elemeinek egymáshoz való viszonyát, arányát. Ez az eljárás főként vázlatoknál szokott előfordulni, Rosenstinglre jellemző, hogy még a kertek tervrajzának elkészítésekor is alkalmazza. Rosenstingl rajzait mindig magyarázattal látja el, s ezek gyakran felkerülnek a tervrajzra, máskor külön csatolja őket a tervrajzokhoz.

Jelentőségét bizonyítja korábbi építési tevékenysége is. Tudjuk róla, hogy 1702-ben született Bécsben, és ott is halt meg 1785-ben. 1726-ban kezdte építészeti tanulmányait a bécsi Képzőművészeti Akadémián. Öccse, a nálánál 11 évvel fiatalabb, Franz Nicolaus Rosenstingl(1713– 1748) is építészetet tanult, de a későbbiekben festőként dolgozott.

---

³⁹ MOL. T20. No.101/7.

⁴⁰ T20, 62/1-3 Rosenstingl tervei Nagykárolyban, 62/1- hajó, szentély, 62/2- a templom alaprajza, 62/3. szentély, sekrestye, oratórium rajza. T20. No.97, 1-3 fol. - a tervezett nagykárolyi iskola alap- és homlokzatrajzai és keresztmetszete. T20, 64- a tervezett nagykárolyi megyeházának alaprajza. T20, 109, 1-5: a tervezett fogadó alap- és homlokzatrajza, hossz- és keresztmetszetei, a melléképületek és kertek alaprajzával, leírásával.

Rosenstingl 1740-től a K. k. Ingenieur Akademie oktatója egészen haláláig.⁴¹ 1749-től rajzot is tanított a Savoy'sche Ritterakademie-n. Az oktatás mellett a Habsburg-háztól több megrendelést is kapott, több alkalmi emlékmű tervét készítette el, így VI. Károly castrum doloris-át⁴² tervezte meg, majd I. József megkoronázásának emlékére készített diadalívet.⁴³

Emellett számos egyházi épület tervezésével bízták meg. Közülük fontos a Gumpendorf-i Szent Egyed tiszteletére felszentelt plébániatemplom (Ägidiuskirche) tervrajza (1765). Ennek kivitelezését egy bizonyos Josef Reymund nevű építőmesterre bízta. 1754- 1756 között elkészítette a bécsi szervita templom tornyának a tervét, majd 1778- 1780 között az ő tervrajzai szerint épül fel a neudorf-i Szent Anna-plébániatemplom (Bácsújlak, Bačko Novo Selo- Szerbia, Vajdaság) is. Utóbbi már klasszicista jellegzetességeket visel magán. Kiváló szakértelméről tesz tanúságot fennmaradt építészeti traktatusa is („Grundliche Unterweisung zur Bau- Kunst”). Ez egy több kötetes kézirat, amely a Bibliothek des Österreichische Ingenieur- und Architekten Vereins gyűjteményben található meg.⁴⁴ Rosenstingl hagyatékában megtalálható a nagykárolyi plébániatemplom madártávlati rajza és a kastély alap- és madártávlati rajza. Építészeti tevékenysége mellett figyelemre méltó kerttervezői tevékenysége és az általa készített metszetsorozatok. Előbbi területen egyik jelentős megbízása a melki apátsághoz kötődik. Ide 1746-ban tervrajzokat készít az apátság kertjéhez, illetve elkészíti az itt található kerti pavilon tervét. Valószínűleg ez alkalommal is a kivitelezést nem ő végezte el, ő csak felügyelte, ellenőrizte a munkálatokat.

---

⁴¹ Ez egy katonai műszaki akadémia volt , ahol főleg erődítési, térképezési és más hasonló munkák vezetésére alkalmas tiszteket képeztek ki. Itt Rosenstingl „a polgári építészet professzoraként” tanított.

⁴² Castrum doloris (lat. ‘fájdalom vára’): A koporsó fölé emelt díszes, alkalmi építmény.

⁴³ Nicolae Sabău: *Johann Ignaz Cimbal, Magister artis peritus și pictura altarelor bisericii piariste din Carei*. In: *Ars Transilvaniae*, X- XI, 2000- 2001. Cluj Napoca, Ed. Academiei Romane. 126. o. Thieme Becker: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. XXIX. Leipzig, 1999. 20o.

⁴⁴ Rosenstingl-ről bővebben: Fatsar Kristóf: *Franz Rosentigl kerttervezői tevékenysége Károlyi Antal szolgálatában*. In: *Ars Hungarica* 27. 1999. 2. 293–308, ; Vanke József kéziratái(1890- 1892: MPRKL, Ser. alt.), 1. o. ; Hainisch Erwin: *Dehio - Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs*. Verlag, Wien, 1977. 34, 125, 143o. ; Dehio: *Niederösterreich nördlich der Donau.; Die Kunst des Barock in Österreich*. Hrsg.: Günter Brucher, Michael Krapf, Hellmut Lorenz, Residenz-Verlag, Salzburg, 1994. 68o. ; Feuchtmüller, Rupert: *Kunst in Österreich. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart*. Wien 1973. 107o. ; Martin Riesenhuber: *Die kirchliche Barockkunst in Österreich*. Linz, 1924. 564, 555o. ; *Österreichische Kunsttopographie*. III. (Hrsg.: Karl Grossmann) Wien, 1926. 183, 206, 215, 246, 261, 265 o. ; Wastler Josef: *Steirisches Künstler-Lexikon*. Graz, Leykam 1883. 395, 403o. I. Thieme, Ulrich, Felix Becker: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. XXIX. Leipzig, 1935.

Grafikus tevékenységéhez kapcsolódik az apátságról készített metszetsorozat, melynek néhány darabját ő készítette 1750 körül Frantz Leopold Schmitner rézmetszővel. A melki apátság építkezéseiben öccse is résztvesz, ő készítette el az apátság templomának néhány freskóját, illetve a kolostor épületét is falképekkel díszíti

Rosenstingl magyarországi tevékenységéhez kapcsolódik az az 1740-ben kiadott 16 darabból álló metszetgyűjtemény, mely a szerviták magyarországi kolostorait ábrázolja. Ezek közül négy lapot Rosenstingl készített, köztük a pesti és az egri szervita kolostorok rajzait, melyeket Johann Daniel Herz metszett rézbe.

A kivitelezőről eddigi kutatási eredmények alapján nagyon keveset tudunk meg, mivel a levéltári anyagban is csak elszórva található egy-egy rövid utalás az építőmesterre. Tudjuk, hogy a Rosenstingl által készített alaprajzok, részletrajzok kivitelezői nagykárolyi származásúak voltak, felügyelték, vezették a munkálatokat. A Historia Domus szerint az építkezések Sieber Ferenc nagykárolyi építész vezetésével zajlottak, majd az idősebbik Sieber halála után a Párizsban építészetet tanult fia vette át a munkálatok vezetését. Az idősebbik Sieber 1775-ben hunyhatott el, mert 1776 nyarára a templom beboltozását már fia fejezte be.

Az idősebb Sieberről nem sikerült megtudni, hogy hol végezte tanulmányait, hol dolgozott még építészként, illetve, hogy Károlyi család birtokán látott-e el más hasonló feladatokat. Károlyi Antal egyik levelében megbízza hogy készítse el a „*Pesti Serviták és Paulinusok, nem különben Debreczeni Pater Piaristák Templomának*” rajzát.⁴⁵ Ez alapján lehet következtetni arra, hogy az idősebb Sieber megfordult ezeken a helyeken is, jól ismerhette a levélben említett épületeket. Az idősebbik Sieber szaktudása megkérdőjelezhető Luby Károlynak, Károlyi Antal „*Secretarius*”-nak Bécsből keltezett jelentése alapján, melyből kiderül, hogy Rosenstingl nem volt megelégedve Sieber munkájával, hiszen ennek nem megfelelő szaktudása miatt Rosenstingl az építkezés során számos részletrajzot kell készítsen a templomról, mellyel igyekezett megkönnyítheti az építőmester munkáját. Ugyankor Rosenstinglnek folyamatosan fel kell ügyelnie munkáját, hiszen a „*kőműves mesterre soha se lehetett a károlyi templomot bízni*”⁴⁶ Ugyancsak a megfelelő szaktudás hiányáról árulkodik Rosenstinglnek Bécsből 1778.

---

⁴⁵ Vanke, I. 20a., Vénig kézirata, 1. sz. a.

⁴⁶ Kézirat. 9.sz.a. 20.e.

június 9.-én írt levele, melyben Rosenstingl javasolja, hogy ha a *baumeister* nem tudja elkészíteni a sekrestye és az oratórium díszes boltozatát, akkor boltozza azokat egyszerűen, vagy rakasson rájuk gerendás mennyezetet.⁴⁷

Az fiatalabb Sieber igyekszik elvégezni a rábízott munkát. Ez kiderül az általa készített két költségvetési tervből is. Ezekben Sieber próbálja meggyőzni a megbízót, hogy a rábízott munkát lelkiismeretesen és tökéletesen fogja végrehajtani, mint a pesti, pozsonyi, vagy bécsi vállalkozók és szigorúan követi Rosenstingl tervezetét.⁴⁸

Egy német nyelvű *specificatio*-ban, melyben az 1778-ban elvégzett munkálatokat sorolják fel, Franz Xavier Sieber mester neve feltűnik egy bizonyos „Bernhart N. maurermester” neve is. Ő is jelentős szereppel bírhatott az építkezésnél, de szerepköre egyelőre nem tisztázott.⁴⁹

3. 3. A piarista templom építésének menete

A szakirodalom és a fennmaradt levéltári források alapján arra lehet következtetni, hogy a templom építési munkálataira 10 év alatt, 1769-től 1779-ig került sor. A különböző gazdasági kimutatások, pénzügyi elszámolások, a Károlyi család különböző levelezései és a *Historia Domus* alapján nagyvonalakban rekonstruálható az építkezés folyamata.

3.3.1. Az építkezések előkészítése(1768)

Bár a templom építése csak 1769-ben kezdődött meg, a fennmaradt forrásokból következtethetünk arra, hogy már az ezt megelőző évben szerényen folytak az előkészítési munkálatok, az építőanyagok beszerzése, a templom helyének előkészítése, felmérése, az tervrajz elkészítése, az alapok megásása.

Az írott források lényeges részét képezik Károlyi Antal levelei. A gróf legtöbbször nem tartózkodik Nagykárolyban, a leveleket hol Pestről, hol Bécsből keltezi, viszont kiténik belőlük, hogy nyomon követi az építkezések előrehaladását. Ezekből értesülünk arról, hogy már az építkezések megkezdése előtt elkezdte a szükséges építőanyagok

---

⁴⁷ P. 398, 104. doboz, 62846. számú levél, 3-4. o.

⁴⁸ Kézirat, 13- 14. sz.a., 20.e.

⁴⁹ Kézirat, 12.sz.a.20.f.

beszerzését, mivel a következő évben el akarta kezdeni a templom építését. Ezt bizonyítja 1768. január 27-én írt levele Sváb Kristóf jószágigazgatónak: „*Az Templomhoz való materiálék, mind mellyek immár készen vannak, mind peniglen mellyek még el készülhetnek, számát és mennyiségét kérem írja le kegyelmed, had tudhassam.*”⁵⁰ Egy másik levélben megtiltja, hogy a templom építéséhez olyan téglát használjanak fel, melyet „szalmával égettek”, mert az ebből „chinált épületek nem soká szoktak tartan”.⁵¹

Szeptemberben kelt levelében azt parancsolja Sváb Kristófnak, hogy igyekezzen az építőanyagok beszerzésével, mert „*az jövő esztendőre föltett szándékom az Templomnak nagyobb részét fölépíttetnem*”.⁵² 1768. november 1-én írt levelében ezt írja: „*Az építendő Templomhoz való mindennemű materiáléknak megh szerzése végett ne sajnállyon Kgelmed oly rendeléseket tenni, hogy az jövő tavasszal okvetlenül és egész erővel hozzá foghassunk. Egy kővágót is küldök innen le arra az végre, hogy a télen Dédán szüntelen és oly köveket vágjon, amineműek eránt néki itten informatio adatik.*” Javasolja továbbá, hogy növeljék a kőanyagot hordó bivalos szekerek számát, illetve, hogy keressenek egy jobb és rövidebb utat, melyen ezeket szállítani lehet.⁵³

Több olyan levelet ír a jószágigazgatónak, melyben az templomról készített *deliniatiók*, azaz rajzok felől érdeklődik. Az egyik levélben ezt olvassuk. „*A károlyi kőművesmester (Franz Xav. Sieber maurermeister) Károlyban építendő templomnak deliniatióját még el nem végezte, mivel beteges volt, hanem most dolgozik azon és mondotta, hogy delineálni fogja Pesti Serviták és Paulinusok, nem különben Debreczenyi Pater Piaristák Templomát is az jövő posta napra elkészíti*”.⁵⁴ Április 19-én leveléhez csatolja „*Tudva levő Templomok delineatioit*”⁵⁵.

Ezekből a levelekből értesülünk arról, hogy már 1768-ban Sieber Ferenc a templom építésének előkészítésén dolgozik. Figyelemre méltó az is, hogy az építetőnek van egy bizonyos elképzelése arról, hogy hogyan nézzen ki a felépítendő templom, nem bíz mindent a tervező építészre. Valószínűleg, hogy a kért rajzokat továbbította Rosesntinglnek és ezután Bécsben egyeztették az elképzeléseiket.

---

⁵⁰ P. 398, 72 doboz, 32900 számú levél, 379 o.

⁵¹ P. 398, 72 doboz, 32883 számú levél, 354 o.

⁵² P. 398, 72 doboz, 32877 számú levél. 348o.

⁵³ P. 398, 72 doboz, 32876 számú levél.

⁵⁴ Vanke, I. 20a., Vénig kézirat, I. sz. a.

⁵⁵ P. 398, 72 doboz, 32878 számú levél, 349 o.

Mlinaricz Antal jószágprefektus Tarcalból 1768. október 16-án kelt, Károlyi Antalnak címzett leveléből még jobban kitűnik, hogy mi a kőművesmester feladata: *„megirt helyen építendő új templomnak fundamentuma megvizsgálása, abba kívántató kőfalnak cubikklafterrel való kinézése, ahhoz szükséges materiálékból mi és mennyi kívántatik azok száma és ára feltétele[...]* a Templom lerajzolásal”⁵⁶

Károlyi Antal egyik levélben arra kéri a jószágigazgatót, hogy küldje el a piaristák rendházának és Mindenszentek templomának rajzát, hogy minél hamarabb elkészíttethesse az építendő templom „Deliniatióját”.⁵⁷ Fennmaradt egy fontos levél, melyet Károlyi Antal írt Bécsből 1768. október 11-én Sváb Kristófnak. Ebben értesülünk arról, hogy a : *„Károlyi építendő Templomnak Delineatiója rövid napok múlva elkészül”*. Ebből következtethetünk arra, hogy a gróf személyesen is találkozott Bécsben Rosenstinglrel. Leveléhez csatolja az a *„Delinineatio”* –t, mely a *„Károlyban üdövel építendő Kastélynak külső formáját mutatja, mind azonáltal még azonis lesznek változtatások.”*⁵⁸

A Historia Domus szerint a templom alapozása 8 láb mély és 9 láb széles, de az alapozás szélessége változott attól függően, hogy az épület melyik részét kellett alátámaszta, így például a sarkoknál jóval szélesebb volt, mint más részein. A templom alapjának építésénél felhasznált nagyméretű kövek egyrésze, a régi ecsedi vár, a lebontott szentmártoni templom kövei voltak, másik részük Kegyeről illetve az erődi uradalomból származtak.⁵⁹ Károlyi Antal leveleiben gyakran esik szó az építkezéshez szükséges kőanyagról. 1769 január 30.-án ezt írja: *„Szent Márton pusztán a régi egyház romjához jutott, mellyből minthogy ott a tavak között soha egyház nem épülhet, a köveket elhordatni szándékozta a károlyi templomhoz s emiatt iratott is a megyés püspökhöz.”* Később lemond arról a szándékáról, hogy Dédáról hozasson köveket, helyette az ecsedi vár köveit hordatja Károlyba.⁶⁰ Erről 1769. január 15-én ezt írja Sváb Kristófnak: *„Igenis jók az Echedy Vártul való kövek éránt tett rendelései kegyelmednek, továbbis*

---

⁵⁶ Kézirat, 3.sz.a.20.b.

⁵⁷ P. 398, 72 doboz, 32877 számú levél. 347- 348o.

⁵⁸ P. 398, 72 doboz, 32894 számú levél, 370 o.

⁵⁹ Vénig, 144. Vanke I. 4. Hist. Dom.I.27o.

⁶⁰ P. 398, 72 doboz, 32901 számú levél, 380 o.

*recommendálok, hogy csak mennél gyorsabban az materialéknak megszerzésében iparkodgyanak kegyelmetek.*⁶¹

Az építkezések kezdetéről tudósít két datálás nélküli költségvetési terv is.⁶² Ezekben egy bizonyos Antonio Soldati, „maestro de muratori” 31.506, 3 illetve 34.443,08 rajnai forint értékben nyújt be egy költségvetési tervezetet. Felsorolja a különféle mesteremberek(kőművesek, kőfaragók, üvegezők) munkájának kifizetéséhez, a templom építéséhez szükséges különféle építőanyagok (tégla, kő, márvány, mész, faanyag, szeg, vas) megvásárlásához illetve az ezek szállításához szükséges pénzüsszeget. Bizonyos pénzüsszeget igényel az alap megásásához, ebből következtethetünk, hogy a kimutatás az építkezések elkezdése előtt, 1768-ban készülhetett.

3.3.2. Az építkezés kezdete (1769)

A templom építésekhez csak májusban kezdtek hozzá. Ezt szintén egy Károlyi Antal által írt levél bizonyítja. Ebben arra hivatkozva, hogy tavasszal esős idők vannak, azt ajánlja, hogy a templom építéséhez csak májusban kezdjenek hozzá.⁶³ Az alapozás minden valószínűség szerint 1786 nyarán elkészült. 1769. június 6-án Károlyi Antal Bécsből Rosenstingl szobájából levelet ír Sváb Kristóf Directornak. Ebben elküldi „Roznstingli” észrevételeit a templommal kapcsolatosan. Az építész azt javasolja, hogy az alapozást „*az föld színig az idén okvetlenül el kell készítenii*” és szükségesnek tartja, hogy „*oly magossan amennyire az víz magát föll adgya, az fundamentumok allya termésköbül rakattassék és építtessék föl*”⁶⁴ A munkálatok gyorsan haladtak, ez kitűnik Károlyi egyik optimista hangvételű leveléből is, melyben ezt írja 1769. július 4.-én: „*Az Templom építtetését tovább is recommendálok, a mellynek folytatásában csak annyira köll iparkodni, hogy másban káros fogyatkozás az által ne következék. Mert hiszen nem elkerülhetetlen dolog az, hogy éppen az jövő esztendőre födél alatt legyen az Templom.*”⁶⁵

---

⁶¹ P. 398, 72 doboz, 32908 számú levél, 390 o.

⁶² Projectum Super extruenda Magni Karolini in novo fundamento Ecclesia absolvitur/ Projectum Super extruenda M. Karolini in fundamento antique extruenda Ecclesia sequentibus dedicatur...kezdetű költségvetési tervek. PRKL, fénymásolat, az eredeti irat a MOL-ban, rendezetlen állományban.

⁶³ P. 398, 72 doboz, 32901 sz. levél, 380 o.

⁶⁴ P. 398, 72 doboz, 32902 számú levél, 381 o.

⁶⁵ P. 398, 72 doboz, 32903 számú levél, 383 o.

Ha nem is ennyire gyorsan, de a munkálatok megfelelő ütemben haladtak, így Szent Lőrincz napjára(augusztus 10.) az alapfal egész kerületében készen volt. A vár felőli déli oldalon az alapozás megásásakor többször víz ütötte fel magát, és a szentély délkeleti hajlásánál egy régi mély kutat kellett feltölteni.⁶⁶ Végül egy erős falazott ívvel zárták le a kút száját és fölébe építették a templom falát.⁶⁷

3.3.3. Az 1770– 1772 közötti építkezések

Úgy tűnik a következő három év alatt(1770– 1772) a munka nagyon lassan haladt, a Historia Domus szerint szinte szünetelt, mert egyrészt az építkezéshez szükséges faanyag nem érkezett meg Máramarosból, másrészt pedig a közben folyó más építkezések miatt is ideiglenesen felfüggeszthették.⁶⁸

Rosenstingl Károlyi Antalhoz Bécsből 1770. szeptember 29.-én intézett német nyelvű levelében tudakozódik vajon az ismert kőanyag, épület és állvány, faneműek beszerzésén kívül milyen intézkedéseket terveztek a templom építésére vonatkozólag még a tél beállta előtt, hogy tavasszal akadálytalanul folytatódhassék a munka.⁶⁹ Ezekből a levelekből következtethetünk, hogy a munkálatok nem álltak le teljesen, csak lassabban haladtak⁷⁰.

A levelekből derül ki, hogy egy bizonyos mérnök (Ingenieur) időközben megvált Károlyi Antal szolgálatától.⁷¹ Nem tudjuk, hogy kiről van szó és hogy milyen feladatokat látott el. Személye nem lehet azonos Sieberrel, mivel Sieber neve későbbi forrásokban is szerepel. A későbbiekben ennek helyettesítéséről Rosenstingl gondoskodik. Ez derül ki abban a levelében, melyben vállalja, hogy gondoskodni fog olyan mérnökről, ki a földméréshez is, meg az építéshez is ért.⁷² Úgy tűnik egy bizonyos Bernard nevű mester fog a helyébe lépni(1770-től).⁷³

---

⁶⁶ Vénig, 144. Vanke I. 4

⁶⁷Vénig. 142o

⁶⁸ Vanke I. 5/ Hist. Domus I. 31

⁶⁹ P. 398, 104 doboz, 62845 számú levél, 1- 2 o.

⁷⁰ Lásd. még: Károlyi Antal levele Nagykárolyból, 1772 július 9: P. 398, 72 doboz, 32970 számú levél, 482. o

⁷¹ Gróf Károlyi Antal levele Pestről 1769 szeptember 12-én Sváb Kristófnak: P. 398, 72 doboz, 32912 számú levél, 397 o.

⁷² P. 398, 104 doboz, 62845 számú levél, 1- 2 o.

⁷³ Gróf Károlyi Antal Pestről 1770. október 7-én írja a jószágigazgatónak: „ *nem is látom, hogy egy baumesterségben is többet is tudna Bernardnál.*”

3.3.4. Az építkezés folytatása. Az 1773– 1777 közötti munkálatok

1773 és 1777 között úgy tűnik, hogy felgyorsul az építkezés menete. Erről tanúskodnak a fennmaradt, a templom építésére és egyéb uradalmi építkezésekre vonatkozó költségvetések.⁷⁴ Ezekből kiderül, hogy összesen 26 kőműves dolgozik, átlagban évente hat hónapot, ezenkívül mellettük még napszámosok hada(egyik beszámoló szerint 56), kőfaragók, ácsok (köztük egy bizonyos *Conrad Ebber ács mester*), asztalosok, üvegezők és lakatosok vesznek részt az építkezésekben.

Az 1773-as költségvetési kimutatásból kiderül, hogy ekkor már elkezdik a templom boltozását is. Ugyanebben az évben megvásárolják a fődéshez szükséges „*Száz nyólczvan ezer Veress fenyő fa zszindely*”-t, melynek ára 1260 rajnai forint volt. 1775 közepén elkezdik a fődést, a szentély tető alá kerül, és valószínű a tél beálltaig egészen be is fődtek.⁷⁵ 1776 őszére fejezi be a *Historia Domus* szerint az ifjabb Sieber Ferenc a templom beboltozását miután apja, aki korábban az építkezési munkálatok vezetője volt, amíg ő külföldi, párizsi tanulmányait végezte, (valamikor 1775 körül) elhunyt.⁷⁶

Az építkezés 1777-től kezdődően az utolsó fázisába jutott. Az 1777-es költségvetési listából megtudjuk, hogy a templom falát vakolják és festik, úgy kívül, mint belül, ekkor kezdik az oratórium és a szentély mögött levő ambitus(=körüljáró) fedését és ennek stukkóval való díszítését. A *Historia Domus* is arról tudósít, hogy ebben az évben, az időjárás kedvező volta miatt a mesterek egész télen át nyugodtan dolgozhattak a templom belsejében.⁷⁷

---

⁷⁴ Lásd: Mellékletek

⁷⁵ Vanke, uo.

⁷⁶ *Fornix superiore autumno muris additis fuit arte et studio Francisci Sieber murariorum magistri, cuius pater aedifici huius fundamentis ponendis praepositus fuit, sed cum brevi post hic decederet: incola- enim Károlyiensis fuit: Filius Parisios profectus(?) est ubi cum artis suae regulas proba condisceret multarumque rerum experientiam sibi compararet Karolinum reversus est), magnique eius opera habita est in ponendo hoc aedificio.* Hist. Domus I. 31.

⁷⁷ Uo.(Ut tota Hyeme 1777 laboratum fuerit...)

3.3.5. A templom építésének befejezése(1778- 1779) és a templom felszentelése

1778 és 1779 között a templom teljesen felépül, már az utolsó simításokat végzik rajta. 1779 októberében *Bernald baumeister* *relatió*-jából értesülünk arról, hogy a nagykárolyi templom „*az oldali oltárokon kívül:/ belől Korusával, Predicatio Székkal együtt készen vagyon. Az Torony is felülről az Párkányig, amely vulgo Haupt Geiszonnak neveztetik, készen vagyon, a czimerének aranyoztatásával együtt. Mostanában pedig a Haupt Párkányon dolgoztatik az oldalos ajtóknak Frontispitiomjajokon.*”⁷⁸

1779 végére elkészülnek a torony szobrai is szintén Rosenstingl tervei szerint. Mlinaricz Antal Nagykarolyból 1779. december 8.-án ezt írja a grófnak: „*Templom statuái itten Rosenstingl delineatiója szerint ki vannak faragva, azokban nem lesz az a hiba, amely hirt eresztettek felőlük, hogy csúfítanak az tornyot és hogy nagyon vastagok lennének, ámbár az földön levén nagynak tetszik a Statua, de ha a magasba fölteszik, még a nagy Statua is kicsinynek látszik.*”

Egy későbbi levél már arról tudósít, hogy a hat szobrot elhelyezték a templom homlokzatán, a várkastély felőli homlokzati rész az alsó párkányig be van vakolva, ugyanakkor belül minden elkészült a toronylépcsők kivételével.⁷⁹ Az év végére tehát a munkálatok befejeződtek, így következő év augusztusában sor kerülhetett a felszentelésre is.

A templomot 1779. augusztus 2-án gróf Eszterházy Károly egri püspök szentelte fel. Vanke szerint a püspök már akkor ajánlkozott erre a feladatra, amikor értesült a templom építésének tervéről. A *Historia Domus* leírja az egész felszentelési ceremóniát⁸⁰. Megtudjuk, hogy a püspök július utolsó napján érkezett Nagykarolyba, miután befejezte hivatalos egyházlátogatásait, s már másnap nekikezdett a szertartás előkészítésének. A régi templomból áthozatott néhány ereklyét, s miután ezekkel háromszor megkerülte az új templomot, ugyancsak háromszor meghintette ezeket szenteltvízzel, majd a templom előtt egy feldíszített oltárszerű asztalra helyezte. Innen, a templom bejáratától beszélt az egybegyűltekhöz. Miután ünnepi beszédét befejezte az ereklyéket a templomba vitette,

⁷⁸ Vanke, I. 20g., Vénig kézirát, 6. sz.

⁷⁹ Kelt 1779. december 16. Idézi: Kézirat, 15.sz.a. 20.h.

⁸⁰ *Historia Domus*, I. 36. o.

majd ott a főoltár megfelelő ereklyetartójába helyezte. Ezután a főpásztor és egy kecskeméti egyházi főméltóság tartotta meg a latinnyelvű szentmisét.⁸¹

A Historia Domus feljegyez néhány érdekes eseményt, mint például a püspök és Károlyi Antal beszédét a templom bejárata előtt: „*Dum terminata concione Episcopus stantem ante se Fundatorum Exc. Antonium interrogaret: qualis dos huius templi futura est?*”(Milyen javadalma lesz a templomnak?). *Reposuit: Ego et mea Familia pro dote erit.*(én és az én családom lesz a javadalma). *Hem: Quot alet Sacerdotes in huius templi cura?*(Hány papot fog eltartani, akik a templom lelkipásztorai lesznek?)*Respondit: Quot mittet Provincialis Piaristarum*(ahányat küld a kegyesrendiek provinciálisa)⁸².

A templomi ünnepséget lakoma követte, melyet a grófi kastélyban és négy egyéb helyen tartottak. Jelentős személyek vettek ezeken részt: a felszentelő püspök, Kornis Ferenc nagyváradai püspök, a Csáky, Barkóczy, Haller grófok, Szatmár és a szomszéd vármegyék hatósági képviselői.⁸³ A Historia Domus szerint a gróf 1769 végén azt is kijelentette, hogy a felépítendő templom akkor is a piaristák birtokában marad, ha már nem is fognak lelkipásztorkodással foglalkozni: *A templom a piaristák számára készült, de amíg a piaristák plébánosok is lesznek, addig plébánia templom is lesz.*⁸⁴ Hogy a templom nem plébániatemplomnak építettett, hanem a kegyesrendieknek számára, bizonyítja egy Nagykarolyban őrzött 1778. március 16-án kelt irat, mely „*A n.károlyi r. kath.templom jogcíme*” címet viseli.

A felszentelt templomba hamarosan padok és padlóburkolat is került. 1779 szeptemberében és októberében elkészült a burkolat „kölni kőlapokból”, padokat vittek a templomba és a régi templomból átvitték az egyik, kisebb méretű orgonát, így november 1-től rendszeresen tartottak szentmiséket az új templomban, majd 1790 nyarán a templom tornyába felszerelték a harangokat is.

---

⁸¹ Hist. Domus, I. 36o.

⁸² Hist. Domus, uo.

⁸³ Uo. 37o.

⁸⁴ Hist. Domus I. 370- 378

4. Az 1834-es földrengés utáni helyreállítási munkálatok(1857-1861)

Annak ellenére, hogy dolgozatomban a nagykárolyi Kalazanci Szent József piarista templom építéstörténetének első szakaszára helyeztem a hangsúlyt fontosnak tartom röviden összefoglalni az 1834. évi földrengés miatt szükségessé vált helyreállítási munkálatokat is, hiszen ezek változásokat okoztak a templom alaprajzi elrendezésben, a homlokzatok kialakításban illetve a belső díszítésében is.

Nagykárolyt és a környék falvait 1829 és 1839 között több alkalommal földrengés rázta meg, melyek nagy károkat okoztak a különféle épületekben. 1834-ig a templom épületében nem keletkezett nagyobb károsodás, mindössze az 1829. évi földrengéskor keletkezett a templom falán négy kisebb repedés, illetve egyes helyeken megrepedtek a stukkók is. Ezek a földrengések azonban sokat ártottak a rendháznak, mely többször is megrongálódott, egy alkalommal a szerzetesek ideiglenesen ki kellett költözzenek belőle, míg sikerült olyan mértékben megerősíteni az épület szerkezetét, hogy az ismét lakhatóvá váljon.⁸⁵

1834. október 15- én azonban Vanke szerint egy hatalmas erejű földrengés a templomot „*mely csak imént javítatott és díszítetett 525 forintnyi költséggel, oly erővel rohanta meg, hogy boltozatán 18 repedés támadt, a vakolat nagy darabokban hullott alá az ifjúságra, mely Zvolenszky Mihály kegyesrendi gymn. Szónoklattanár sz. Miséjén volt jelen és a torony is meghasadt esetleges ledőlésével fenyegetve a szomszédos társházat.*”⁸⁶ Ugyanezen földrengés során a társház lakhatatlanná vált, a házfőnök a cselédházba vonult, a társak magánházakba költöztek.⁸⁷ A rá következő hét napban ezek a földrengések többször megisméltődtek, tovább súlyosbítva a károkat. Az alapítólevél értelmében a grófi családnak kellett vállalnia a templom és az ahhoz tartozó épületek kijavítását.

Vanke szerint a földrengés veszélyének megszűnte után a templom „*sürgősen és telhetőleg*” ki is javított.” Ha összehasonlítjuk Rosenstingl rajzát a felépítendő nagykárolyi templomról(lásd. 3. melléklet) és az 1857-es állapotában a Vasárnapi Újság

---

⁸⁵ Hist. Domus II. 62- 77.

⁸⁶ Vanke, I. 15.

⁸⁷ Hist. Domus II. 83.

hasábjain megjelenő képét⁸⁸(lásd. 4. melléklet), megfigyelhetjük, hogy valójában csak a torony sisakja károsult meg és szorult nagyobb méretű javításra. Úgy tűnik, hogy az ideiglenes kijavítás, amiről Vanke beszél, abban állott, hogy ideiglenes tetőt emeltek a torony sisakjának helyére. Ezeknek a javítási munkálatoknak ellenére az épületen még látszottak a földrengés nyomai, s ezért gróf Károlyi György a kor egyik legjobb budapesti építészt, Ybl Miklós bízta meg, hogy javítsa ki az épületen a károkat.⁸⁹ Ekkor, jelentősen megváltoztatva a nyugati homlokzat arculatát lebontják a torony ideiglenes tetőzetét, a toronyóra helyére egy széles párkány kerül, illetve föléje egy újabb szintet emelnek. Az 1857- 1861 között zajlott restaurálási munkálatok összesen 47.710 forintba kerültek, melyből a város csupán 1890 forintot állt(fuvarban és napszámban), a többi, közel 45.000 forint a grófi családot, Károlyi Györgyöt terhelte, ezért is nevezték gróf Károlyi Györgyöt a piarista rendház második alapítójának. Szeptember elejéig annyira kijavították a társház épületét, hogy a rendtagok ideiglenesen visszaköltözhettek, de ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy szükséges lesz egy új épületet felemelni a szerzetesek számára.⁹⁰ 1857-ben hozzákezdtek a torony helyreállításához, állványokat készítettek, s miután beszerezték az építkezésekhez szükséges kőanyagot Szinyérváraljáról, megkezdték a torony falának megemelését. Vanke szerint a torony körülbelül négy öl és két lábbal lett magasabb.⁹¹

1858-ban a munkások tavasztól késő ősziig dolgoztak. Ebben az évben elkészült a torony, igaz ideiglenesen deszkával födték be és egy fakeresztet helyeztek a tetejére. Később ezt a fakeresztet kicserélték a ma is látható aranyozott bádogkereszttel. A mesterek kijavították, befestették és részben aranyozták a homlokzatot díszítő kőszobrokat. A főbejárat vonalában elhelyezkedő grófi címer is javításokra szorult.

1859-ben a torony bádogtetőt, a templom pedig fekete olajfestéssel befestett zsindeletet kapott. A bádogosok és a mázolókat Budapestről érkeztek. A tető és a szentély fölé vaskeresztet helyeztek el. A alsó rész kivételével a falakat is levakolták.

1860-ban főként a templom belsejében folytak a restaurálási munkálatok. Ybl Miklós építésszel érkezett aranyozók és „ márványozók” az oltárokat, a szószéket

---

⁸⁸ Kőrmendy Lajos: Nagykárolyi katolikus templom, zárda és iskola. In Vasárnapi Újság, Budapest, IV-1857. 26 szám.

⁸⁹ Vanke, I. 16 o./ a munkálatok leírása megtalálható a Historia Domus II. kötetében.

⁹⁰ A Hist. Domus II. 83- 84.

⁹¹ Vanke I. 16.

restaurálták, valamint kijavították az „oszlopokat” is. Vanke megjegyzi, hogy a templom párkányzata fémből készült lemezekkel borított be és a korhadt ajtókat is újjakkal helyettesítették.⁹² A munkálatok 1860 késő ősszén értek véget.⁹³

Tudjuk, hogy Ybl Miklós mestereket és a restauráláshoz szükséges anyagokat is vitt Károlyba. A mesterek közül a szakirodalomban egyedül egy bizonyos Hollesch nevű építész nevét említik, aki a megrongálódott tornyot javította ki.⁹⁴ Az 1857 és 1861 közötti időben a templom javítására fordított költségvetési kimutatásban⁹⁵ is megjelenik Holles építész neve, „Ybl építész úr”, valamint Weber „építési segéd” neve mellett. A költségvetés munkálatokban résztvevő mesterek élelmezésére, úti költségére, építési anyagra, szállításra, munkabérrre illetve napszámra fordított költségeket sorolja fel. Az építészsegédeknek(Holles és Weber) fizetett összegekből következtethetünk, hogy Holles nagyobb feladatokat látott el, mivel munkájáért több fizetés kapott, mint Weber. Munkájukért összesen (az építész és segédei) 3512 forint fizetést kaptak. A kimutatás megnevez néhány mesterembert és ezek segédeit is.⁹⁶ A mesteremberek munkabére összesen 31.164 rajnai forint.

Fennmaradt a rendház építésének költségvetési kimutatása is. Ebben Ybl mellett csak egy építészsegéd szerepel, Holles. A segédek nagyrészt ugyanazok, mint akik a templom építési munkálatainál is dolgoztak. Érdekes, hogy a rendház építésének költségei sokkal kisebbek, mint a templom felújításához szükséges költség.⁹⁷

Három évtized múlva a templom újabb felújítási munkálatokra szorult, mivel annyira megrongálódott tetőzete(elkorhadtak a tetőzetet tartó gerendák, a zsindelek), hogy néhány helyen az esővíz beáztatta a boltozatot, ugyanakkor a párkányt fedő fémlamezek is hulladozni kezdtek és a külső fal vakolata is elkezdett leválni. A restaurálás költségeit ezúttal is a grófi család állta, Károlyi István, követve elődjei

---

⁹² Uo. 17.

⁹³ Mézinger István, i.m. 22o.

⁹⁴ *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*. Coordonator: A.A. Rusu, P.U.C., Kolozsvár, 2000.

⁹⁵ A Nagy-Károlyi zárda építésére 1861, 1862 és 1863dik évben fordított költség kimutatása(1863 július 6.) MOL, P. 414. (Károlyi György iratai)12.d.Lad.6.5. 23o.

⁹⁶ uo.: *Non János* kőműves mester, *Kellerman* és *Nagy János* ácsmester, *Ditrick* és *Tóth András* kőfaragó, *Marsalkó*, és *Dietman Ede* képfaragó, *Hüppe Fridrik* és *Teuchert* pesti festő, *Jegg* pesti aranyozó, *Karcsák* bádogos, *Stuller József*, *Czagler* és *Szeiler* lakatos, *Irsik* üveges, *Metzger* színező, *Hesz* orgonakészítő, *Róth* órás.

⁹⁷ 11.487 illetve 31.164 rajnai forint.

példáját, mintegy 32- 33.000 forintot adományozott a munkálatok elvégzésére. A javítási munkák 1891. július 7-től október közepéig tartottak. Ekkor helyettesítették a templom zsindeletét bádoggal.⁹⁸

A templomon kisebb javításokat végeztek még 1899-ben, 1930-ban és 1964-ben.

---

⁹⁸ Vanke I. 19.- nem részletezi, hogy pontosan milyen javítások zajlottak, arra hivatkozva, hogy a rendház évi feljegyzései ezt részletesen tárgyalják.

Bibliográfia

1. *A Nagy- Károlyi gróf Károlyi család és székhelyeinek története*, Debrecen. 2005. (reprint kiadás)
2. *A Szatmári Püspöki Egyházmegye Emlékkönyve(Schematismus Centenarius) 1804- 1904*. Szatmár 1904.
3. *A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye templomai(I- II)*
4. Asztalos György: *Nagy Károly rendezett tanácsú város története 1848-ig* . Reprint kiadás. Budapest, 2004.
5. Ausenda, Giovanni: *A piarista rend története* [ford. és kieg. Ruppert József, A Magyar Piarista Rendtartomány történetét írta Borián Tibor].
6. Balanyi György, Bíró Imre, Bíró Vencel: *A magyar piarista rendtartomány története*. Budapest, 1943.
7. Benedek Zoltán: *Erdélyi városok. Nagykároly 1927-2002* [a térképeket kész. és rajz. Benedek Zoltán] [a fényképeket kész. Murvai György ...]. Orosháza, Helios, 1994.
8. Uő: *Szatmár vármegye, Nagykároly kultúrtörténete*. 2002, Nagykároly.
9. Bíró Vencel: *A kegyesrend Besztercén, Medgyesen és a kolozsvári főiskola bölcsészeti karán*. Kolozsvár, 1948.
10. Borovszky Samu: *Szatmár vármegye*. Budapest, é.n.
11. Dehio: *Niederösterreich nördlich der Donau*. (Handbuch der Kunstdenkmäler é.n.
12. Dernjac, Josef: *Die Wiener Kirchen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts*. Wien, 1906.
13. *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*. Coordonator: A.A Rusu, Kolozsvár, 2000.
14. *Die Kunst des Barock in Österreich*(Hrsg.: Günter Brucher, Michael Krapf, Hellmut Lorenz), Residenz-Verlag, Salzburg, 1994.
15. Erdős Judith: *Elemente de arhitectură interioară din secolul al XVIII-lea în județul Satu Mare*. In: *Satu Mare. Studii si comunicări.*, nr. 5- 6, 1981- 1982.
16. Éble Gábor: *A gróf Károlyiak*. Budapest, 1984. Reprint kiadás.

17. *A Szentháromság kápolna története.* Szent István Társulat, Budapest, 1910.
18. Uő: *Károlyi Ferencz és kora 1705- 1758.* I. Kiadja a Szent István Társulat, Budapest, 1898.
19. Fatsar Kristóf: *Franz Rosentigl kerttervezői tevékenysége Károlyi Antal szolgálatában.* In: *Ars Hungarica* . 27. 1999. 2. 293–308.
20. Fényi Károly: *Piaristák Nagykárolyban.* In: *Vasárnap*(Kolozsvár), 1992. jún.21.
21. Fényi István: *Nagykároly.* 1995.
22. Feuchtmüller Rupert: *Kunst in Österreich. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart.* Wien, 1973.
23. Gerecze Péter: *Magyarország Múemlékei.* II. Budapest, 1906.
24. Gyulai Rezső: *Adatok a Nagy Károly monográfiájához.* In : *Szatmármegyei Közlöny.* 1887.
25. Hainisch Erwin: *Die Kunstdenkmäler Österreichs,* (Dehio – Handbuch), Verlag Anton Schroll, Wien, 1977.
26. Hám József: *A nagykárolyi római kath. főgymnázium története, 1727–1895.* In: *A nagy-károlyi főgymnasium Értesítője.*
27. Hierl- Deronco Norbert: *Je heller ein Ziegl klinget. Franz Thomas Rosenstingl und das Bauen im 18. Jahrhundert.* Krailling vor München, 1988.
28. Kiss Imola- Daniela Bălu: *Casa Domului, casa omului. Valori patrimoniale multiculturale.* Editura Muzeului Sătmărean, 2000.
29. Körmendi Lajos: *Nagykárolyi katolikus templom, zárda és iskola.* In *Vasárnapi Újság,* Budapest, IV- 1857. 26. szám.
30. Leh István- Koltai András: *A magyar piarista rendtartomány történeti névsora 1666- 1997.* Budapest, 1998, kiadja a Piarista Tartományfőnökség.
31. Magyarász Incze: *A nagy- károlyi kegyes- tanítórendi nagygynasium rövid története.* In. *A nagy-károlyi főgymnasium Értesítője,* 1876/1877, 1- 11.
32. Mandula Tibor: *A szatmári békét követő Nagykároly környéki sváb telepítésről.* 1938.
33. Mézinger István: *A nagykárolyi piaristák története.* In *Nagykároly és Vidéke,* 1993, január 10, nr.2
34. Mojzer Miklós: *Torony, kupola, kolonnád.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

35. Muhi Sándor- Murvai György: *A szatmári római katolikus egyházmegye templomai: A nagykárolyi I. számú esperesi kerület.* Kolozsvár, 2002.
36. Nagy László: *Carei- Nagykároly- Grosskarol .* 2002.
37. Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* Pest, 1860.
38. Németi János: *A római katolikus templom.* In: *Nagykároly és Vidéke Évkönyv,* 1999, Nagykároly.
39. Nicolae Sabău: *Johann Ignaz Cimbâl, Magister artis peritus și pictura altarelor bisericii piariste din Carei.* In: *Ars Transilvaniae,* X- XI, 2000- 2001. Cluj Napoca, Ed. Academiei Romane. 125- 143. o.
40. Uő: *Metamorfoze ale barocului transilvan.*
41. Nyisztor Lóránd: *Nagykároly képeslapokon és fényképeken.*
42. *Österreichische Kunsttopographie.* III. (Hrsg: Karl Grossmann) Wien, 1926.
43. Patay József: *A piarista- rend Erdélyben.* In: *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene.* Dicsőszentmárton, 1925, 498-511.
44. *Piaristák Magyarországon, 1642-1992. Rendtörténeti tanulmányok* Szerk: Holl Béla, kiadja a Magyar Piarista Tartományfőnökség.
45. Reisinger László András- Zsemlyei János: *A piarista rend Romániában.* In: *A kolozsvári piarista öregdiákok emlékkönyve.* Szerk: Reisinger László András – Kosztin Péter, Kolozsvár, 1992.
46. Riesenhuber, Martin: *Die kirchliche Barockkunst in Österreich.* Linz, 1924.
47. Rupp Jakab: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre.* I-III., Pest- Budapest, 1870- 1876, II., 386- 387.
48. Simon István: *A piaristák Magyarországon és Erdélyben(1642- 1992).* In: *Református Szemle* 86(1993), 130- 135.
49. *Szatmár vármegye monográfiája.*
50. Szirmay Antal: *Szatmár Vármegye fekvése, történeti és polgári ismerete.* II. Buda, 1810.
51. Thieme, Ulrich, Becker, Felix : *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart.* XXIX. Leipzig, 1935.

52. Tshischa, Franz: *Kunst und Alterthum in dem österreichischen Kaisenstaate*. Bécs, 1836.
53. Török János: *Relațiile urbariale în Orașul Carei și în împrejurimi în a două jumătate a seclului al XVIII-lea*.
54. Voit Pál: *Barokk tervek és vázlatok. 1650- 1760*.Budapest, 1980.
55. Uő: *Barokk Magyarországon*. Budapest, 1970
56. Uő: *Beszámoló az Országos Műemlékvédelmi felügyelőség távlati kutatási tervéhez kapcsolódó levéltári munkáról* .In: *Magyar Műemlékvédelem*, 1959- 60, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.
57. Uő: *Tervek, mesterek és mű*. In: *Művészettörténeti Értesítő*, IX.(1960).
58. Uő: *Franz Anton Pilgram(1699- 1761)*, Budapest, 1982.
59. Wastler Josef: *Steirisches Künstler-Lexikon*. Graz, Leykam 1883.

Levéltári források:

A. A nagykárolyi Kalazanci Szent József plébánia és piarista rendház levéltára(1727- 1962, kb. 4, 00 fm, rendezetlen):

1. *Rendházi krónika(Historia Domus)*, 1727- 1955: Nagykárolyi Kalazanci Szent József plébánia(5 kötet). Kiegészítése: Kácsor Christianus, *Epitome(kivonat) historiae Károlyianae, ...pars tertia, in qua quinquennalis historia describitur P. Christiani Kácsor, quibus domui Karoliensi praefuit, 1744- 1748*(kézirat: MPRKL, Ms, Ser. Alt. 10.
  1. *Historia Domus I. 1727- 1827*
  2. *Historia Domus II. 1827- 1891*
  3. *Historia Domus III. 1891- 1919*
  4. *Historia Domus IV. 1919- 1950*
2. *Visitazione canonica*, 1729- 1770.
3. *Scrutinia(et visitationes)*, 1750- 1819.

4. *Historia Domus Magno Caroliensis*
5. Alapítólevelek: *Gróf Károlyi Sándor alapítólevele a kegyesrendieknek*. Kelt Nagykároly, 1725.07.29
6. *Károlyi Sándor az alapszerződést kibővíti*, Nagykároly, 1725.07.29, másolat hitelesítve Nagykároly 1815.02.24.
7. *VI. Károly császár jóváhagyja a gróf által létrehozott és őfelségének beterjesztett alapítványt*, 1727. Másolat, Budapest, 1891.12.15.
8. *Gróf Erdődi Gábor Antal egri püspök jóváhagyja a piarista alapítást Nagykárolyban*, Nagykároly, 1726.09.24.
9. *Püspöki egyházlátogatások jegyzőkönyvei*, 1748- 1834.

B. Magyar Országos Levéltár, Budapest, Károlyi család nemzetségi levéltára:

10. P. 397. I./ A. 1.b.tétel, 55 d. - *Vegyes pénzügyi iratok(1760- 1834)*
  - 48o. „ Az Károlyi templom Constituciojára az reánk jövő Esztendőben minemű Materiálék és más egyéb készpénzbeli költségek kívántatnak...” Nagykároly, 1773. december 2.
11. P.417. (Éble Gábor)1.doboz. 4tétel: *A károlyi családnak végzett munkák, elszámolások*
12. P. 414. (Károlyi György iratai)12.d.Lad.6.5.- *Károlyi György alapítványai*
  - 26o. Károlyi György „Jószágaiban levő alapítványok kimutatása”
  - 12o. épületek fenntartására szánt összegek felsorolása(köztük Nagykároly, 1718)
  - 23o. a nagykárolyi zárda építése 1861, 1862, 1886- költségek kimutatása(1869)
  - 29 o. a nagykárolyi templom építésére 1857- 1861. évben fordított költségek kimutatása(1862)
13. P392 Károlyi törzsanyag, 122 Lad.
  - Bittheuser 1802(213- 228o.) költségvetés, leírás, építőanyagok(szignált, 216+ 223o.)
  - 336 o- 1723- a kálvinisták templomának visszavétele

- 382- oltár felújítása, kimutatás(festékek vásárlására fordított összegek, stb.)

14. P. 398 Missilesek:

Károlyi Antal levelei:

- 72. doboz: 32698- 33138. szám(Sváb Kristófnak)
- 146. doboz: 65698. szám
- 151. doboz: 68163. szám

Rosenstingl Ferenc bécsi építészprofesszor levelei(1770- 1778): 104. doboz, 62845-62848. szám

- 62845- 1770. szeptember 29.
- 62846- 1778. június 9.
- 62847- 1778 január 17.
- 62848- 1778. június 17.

Ybl Miklós levele: 184. doboz, 81891. szám(Pest, 1862. január 8).

Tervtár:

15. T20, 62/1-3 *Rosenstingl tervei Nagykárolyban:*

- 62/1- hajó, szentély
- 62/2- a templom alaprajza
- 62/3. szentély, sekrestye, oratórium

16. T.20.81- *Révai „rajza”*(piarista régi és új templom és rendház, iskola és egyéb épületek)

17. T20. No.97, 1-6, 3+2+9+4 fol : (1780)- Iskola

- 97/1-3- a tervezett nagykárolyi iskola alap- és homlokzatrajzai és keresztmetszete- Rosenstingl
- 97/4 az iskola építési költségvetése
- 97/6- megyeháza építési költségvetése
- 97/5iskola épületének leírása

18. T20, 64- a tervezett nagykárolyi megyeházának alaprajza- Rosenstingl

19. T20, 109, 1- 5: a tervezett fogadó alap- és homlokzatrajza, hossz- és keresztmetszetei, a melléképületek és kertek alaprajzával, leírásával- Rosenstingl

C. A Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában:

20. Éble Gábor levelei Vanke Józsefnek(8drb.) N 832/ 1c.
21. Takáts Sándor hagyatéka. Saját kéziratok. Jegyzetek a nagykárolyi piaristák történetéhez.(Sk 31.10.doboz).

Kéziratok:

1. Károlyi Sándor: *Providentia Dei*(Isteni gondviselés). Másolat Nagykárolyban, az eredeti a Károlyiak levéltárában.

A Piarista Rendtartomány Központi Levéltárában(PRKL, Budapest):

2. Vanke József kéziratai(1890- 1892: MPRKL, Ser. alt.)

A templom építés történetével foglalkozó iratok két csoportba sorolhatóak. Egyik részét képezi Vanke jegyzetei, vázlatai: *I. A nagykárolyi jelenleg római- katolikus plébánia templom. II. A nagykárolyi Mindenszentekről nevezett hajdani rom. Kath. plébánia templom. III. a nagykárolyi kegyesrendi társház.* Ezt egészíti ki Éble Gábor Nagykárolyban őrzött, a templom építésének történetével kapcsolatos feljegyzéseinek ismertetése. Éble főként a Károlyi család budapesti levéltárában végzett kutatásainak eredményeit dolgozza fel. A jegyzet címe: *Igazoló és Kiegészítő adatok a nagykárolyi új rom. kath. templom építésének történetéhez Tekintetes Éble Gábor központi pénztáros urnak szívességéből sajátkezű kijegyzései szerint a Gróf Károlyiak Budapesti Levéltárából*(Kézirat). Az eredeti kézirat a nagykárolyi plébánia levéltárban található.

3. A nagykárolyi Historia Domus, Csaplár Benedek(1889-ben másolta) másolatai alapján(V.338/c11/a, b)-1815-ig. 1735-ben kezdi írni Tagányi Albert
4. Voit Pál: *Pilgram építőmester.* Kézirat az ELTE Művészettörténeti Intézet Könyvtárában.

Szakedolgozatok, disszertációk:

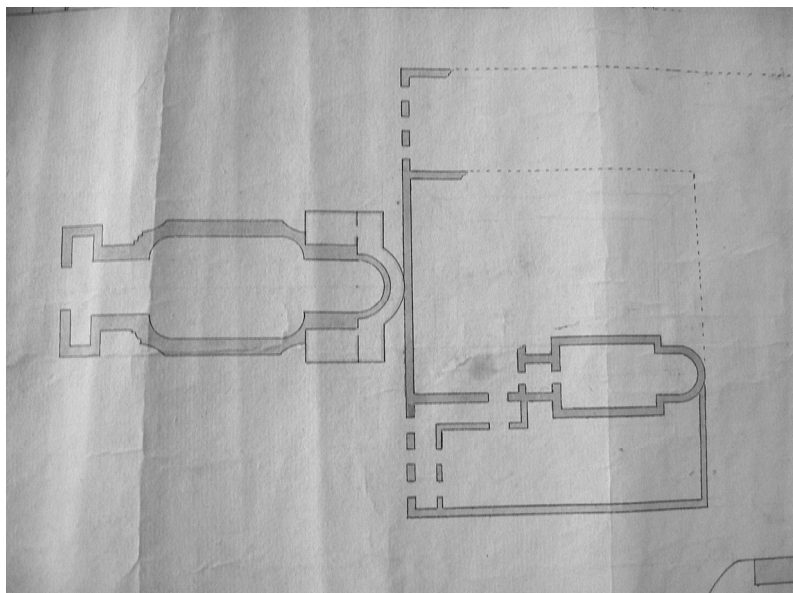
1. Mézinger István: *A nagykárolyi piarista rend története.* Diplomadolgozat, 2002, Babes- Bolyai Tudományegyetem(Római katolikus teológia, vezető tanár dr. Márton József)

2. Vénig[Zernye] József: *A piaristák működése Nagykárolyban a XVIII. században*. Kolozsvár, 1935.(teológiai doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Könyvtára, 1935/ 9)

Egyéb felhasznált források:

1. A nagykárolyi piarista templom építésére és egyéb uradalmi építkezésekre vonatkozó költségvetések 1773- 1777.(fénymásolatok, PRKL, az eredetiek a MOL Károlyi levéltárában)
2. PRKL, Ms., Ser. alt., Vanke József kéziratai a nagykárolyi rendház történetéről [N 832/1]: A nagykárolyi Mindenszentek plébániatemplom és az első piarista rendház délnyugati sarkáról készített XVIII. századi rajz másolata. Meinig Artúr, 1892.

Függelék

1. Révai Miklós rajza a piarista régi és új templomról és a rendházzól(XVIII. sz. , részlet)

2. Mindenszentek plébániatemplom és az első piarista rendház délnyugati sarka(XVIII. sz., készítője ismeretlen)

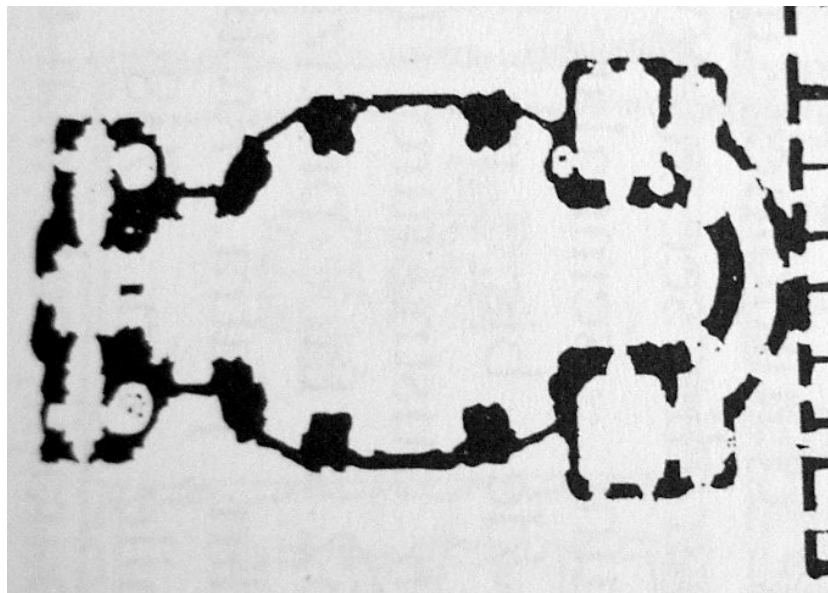
3. Rosenstingl rajza az építendő piarista templomról

3. A Nagykarolyi katolikus templom 1857-ben (In: „*Vasárnapi Újság*”, Budapest, IV-1857. 26 szám.)

4. A templom homlokzata napjainkban

5. A templom alaprajza(napjainkban)

A templom építésére vonatkozó összeírások, számadások:

*A. Az Károlyi templom Constituciójára az reánk jövő Esztendőben minemű Materiálék és más egyéb készpénzbeli költségek kívántatnak...*⁹⁹ (Nagykároly, 1773. december 2.)

..következnek eszerint:

1. 26 kőműves hat hónapi munkabére összesen(24 munkanap/ hónap) 3744 rajnai forint(Rf)
2. a napszámosok munkabére 1872 Rf
3. 650.000 téglá ára, melyet a kőművesek a kőfalba fognak berakni: 2275. Ebből 200.000 ki van fizetve.
4. 650 köből mész, melyből 339 köből már a mészgödörökben van. A fennmaradó 311 köből 423, 45 Rf.
5. A kőfalnak párkányához kívántatik három rendbéli 16.000 Párkány Téglá.
6. A Bolthajtáshoz kívántatik 60.000 különös Téglá- 180 Rf
7. Álláshoz szükséges 1042 vastagabb és vékonyabb tölgyfából kifaragott faanyag megmunkálásáért szükséges 108, 24 Rf.

Latus 6265, 21 Rf

8. Az állásokhoz és gerendafákhoz kívántatik 15.000 Lécz szeg, 45 Rf
9. Az falaknak megerősítésére kívántatik 98 mázsa vas , 676, 12 Rf
10. Az bolthajtásoknak őszve foglaltatására kívántatik 34 mázsa vas, 676, 12 Rf
11. A bolthajtások megerősítésére szükséges kapcsokhoz szükséges 8 mázsa vas, 55, 12 Rf
12. a csigákhoz szükséges kötelek ára, 12, 40 Rf
13. két öles istráng: 1, 12 Rf
14. 24 közönséges istráng: 1, 12 Rf
15. mész hordó húsz Dézsának ára: 6 Rf
16. mész tartó húsz Dézsának ára: 6 Rf
17. 20 kapa
18. 15 ásó
19. 10 mész serpenyő

---

⁹⁹ P. 397. I./ A. 1.b.tétel, 55 d. - Vegyes pénzügyi iratok(1760- 1834), 42- 43o.

20. Az kövek foglalására szükséges 6 mázsa ólomnak az ára: 60 Rf
21. taligák és köveket hordó szekér ára: 15 Rf
22. állásokhoz és árenfákhoz 2000 fenyőfa deszka: 385 Rf
23. a tölgyfák kifaragásáért: 409 Rf.
24. a kőfaragó által beadott abertlogh(überslagh) szerent kívánt kőre exponáltatik
2358, 45 Rf
25. a Kőbányában levő haszontalan és lágy kő kifaragására: 300 Rf
26. Az Mész kő bányára az idei expensalikhez késpest expenaltatik újra: 493, 12 Rf
27. Az Béresek, mellyek egyedül az új templom építéséhez fogattattak esztendőbeli
fizetésük: 416, 30 Rf
28. az templomhoz esztendőt által dolgozó Károlyi Kovácsok munkáinak kifizetésére:
376 Rf

Summa: 12. 106, 44 Rf

Az Taval kimaradott Summával rezolválok ezen esztendőre tíz ezer azaz 10.000
forintot.

Nagykároly 2 decembris 1773.

**B. Az reánk következő 1773-dik esztendőben szükséges képpen fel állítandó ujj
épületek s az ócskákknak reparatiója(...) meg kívántató Materialék és eszközöknek
következik a Deductiója e szerént:**

- A Károlyi Új Templom építéséhez szükséges materialék:

1. *Conrad Ebber ács mester bé adott Iberslágja szerént vastagabb és vékonyabb fa
darab kívántatik 1806, s ezeknek kifaragása kerül: 217, 12 Rf*
2. *Fenyő fa faragatlan Pózna 24 és faragott 12 a Gerendák feltaszítására kívántatik,
melyek telnek: 9 Rf*
3. *Nyólcz száz vas kapoch, az állás Fáknak össze kapcsolására, melynek ára lészen:
148 Rf*
4. *Két ezer hatszáz máramarosi deszka: 520 Rf*
5. *Száz hetven hét mázsa vas: 1376 Rf*
6. *Tizenhét Mázsa vas az ablakok Rostélyaira: 340 Rf*
7. *Egy Chiga a materialék fel húzására: 24 Rf*

8. *Azon Chigához kívántatik eg kötél 49. ölles, második pedig 13. ölles...: 90, 24 Rf*
9. *Tizen négy Szekér Alabástrom: 15 Rf*
10. *Tizenhétezer Léc szeg: 30 Rf*
11. *Két chiga karika rézbül: 44 Rf*
12. *alabástrom kő daráló malom: 2 Rf*
13. *Czókkel(?) kő kívántatik such 1552: 22, 24 Rf*
14. *...kő: 517, 30 Rf*
15. *...kő: 237 Rf*
16. *A Secrestyéhez, oratóriumhoz, ablakokhoz és ajtókhöz meg kívántató kő kívántatik such 2296 : 1548 Rf*

Latus 4940, 30 Rf.

17. *Minden nemű asztalos munka bé adó Iberslagja: 444, 40 Rf*
18. *A kőművesekhez meg kívántató mindenféle eszközök ára: 52, 30 Rf*
19. *Tíz Száz ezer téglá: 3500 Rf*
20. *Ezer Öt Száz Kőből ótatlan mész: 2525 Rf*
21. *Egész esztendőt által 26. kőműves 170 nap dolgozik: 2250 Rf*
22. *Azok a Kőművesek mellett 56 ...(segéd/ napszámos) hasonlóúl 170 napot dolgozik: 2380 Rf.*
23. *Száz nyólczvan ezer Veress fenyő fa zsendely: 1260 Rf*
24. *Három Száz hatvan ezer Zsendely szeg: 360 Rf*
25. *Tizen öt ezer fenyő Léc: 450 Rf*
26. *Nyólczvan ezer Léc Szeg: 200 Rf.*

Summa Károlyi Templomra: 17.882, 40 Rf

27. *A Károlyi T: Páter Piaristák Collégiomban építettni kezdett Tractus Kőműves, Ács, Asztalos, Üveges és Lakatos munkájok és a szükséges matariálék telnek a bé adott Sub Littero A. et B. levő két rendbeli Ibersschlag szerént: 723, 08 Rf*
28. *Ugan a jelentett T: Páter Piárista ő Atyaságok Iskolájok mellett levő Theatrumban még készületlen hét szobának Stukaturája a materiálékkal és a mester emberek fizetésével sub Litt' C. alatt levő Ibercslagh szerént : 144, 13 Rf*

Summa: 864, 21 Rf.

1773 december 15: Andream Oláh (notarius)

**C. Az Károlyi Templom Continuatiójára az reánk jövő 1775dik esztendőben
Materiálék és más egyéb kész Pénzbeli költségek Speciff.**

Mind ez folyo, mind pedigh az 1775 Esztendőre rész szerént az épületekre, rész szerént más egyéb intervenientis(?) aeconomicalis szükségekre resolvált Kész Pénz extractussa:

- Ezen folyo esztendőre vala resolvaltatva a Templomra: 10.000 Rf
- Az jövő 1775dik esztendőre projectáltatott Az Károlyi Templom continuatiójára: 12. 155 Rf.

Károly, 1774. december 16

Az Károlyi Templom Continuatiójára az reánk jövő 1775 esztendőben minemű Materiálék és más egyéb kész Pénzbeli költségek kívántatnak következnek e szerént:

1. Az Templom falainak fel rakásában foglalatokodó 26 kőműves napszámjainak ki fizetésekre: 2059, 12 Rf
2. Az mellettek levő Manuariusoknak(?) ki fizetésekre : 1875 Rf
3. Ezen Esztendőben meg kívántató 560.000 Téglá ára kitéttetik in Rf: 1680 Rf
4. Ugyan tsak ezek téglák bé rakására szükséges 650 köből Mésznek az ára kitéttetik in Rf: 745 Rf
5. Az Torony és Oratoriumhoz meg kívántató 15m(ezer) Párkány téglá ára: 45 Rf
6. Az állásokhoz meg kívántató hét ezer fenyő fa Deszkának az ára: 385 Rf
7. Ugyan tsak az állásokhoz való Máramarosi fenyőfa Deszka ugy mint 300 darabnak ára: 90 Rf
8. Az állásokhoz kívántatik 12 m(ezer) Lécz szegh, melynek ára: 30 Rf
9. Ugyan tsak az állásokhoz kívántatik vastagabb Lécz szegh, melynek az ára: 18 Rf
10. Az keő falak kötésére kívántatik 88 Mázsa vas, melynek az ára: 572 Rf
11. Ugyan tsak az bojthajtásokhoz erősítésére meg kívántatik 34 mázsa vas, melynek az ára: 234, 30 Rf
12. Ugyan tsak az bojthajtásokhoz kaptoknak meg kívántatik 8 Mázsa vas, melynek az ára: 55, 12 Rf
13. Ugyan tsak az faragot Kövek foglalására kaptoknak kívántatik 16 Mása vas, melynek az ára: 128 Rf
14. Az Csigához szükséges köteleknek az ára: 12, 10 Rf
15. Huszon négy kiseb kötél kívántatik melynek az ára: 1, 12 Rf.

Latus: 7927, 46 Rf